

סימן פח

הרחקת נזקי חולדות בחצר

ראשי פרקים

שאלה

- א. חיוב הרחקה בגרמא בניזקין
- ב. "גיריה דליה" במשיכת בעלי חיים למקום
- ג. ספק בחיוב הרחקת נזיקין
- ד. חיוב הרחקה בבעלי חיים
- ה. חיוב מצד נזקי ממנו

תשובה

מסקנות

שאלה *

אחד מחברי הכפר הניח בחצרו חבילות חציר, ובתוכן מצאו להן מחסה – חולדות. החולדות גורמות נזקים ללולים שמסביב ומתרוצצות בחצרות השכנות, ונוכחותן גורמת לבהלה ונזקים. אחד השכנים התלונן על חבירו. ודרישתו היא שהלה יסלק את החציר מחצרו, כדי שהחולדות ייעלמו מהמקום.

א. חיוב הרחקה בגרמא בניזקין

נאמר במסכת ב"ב (כ"ב ע"ב – כ"ג ע"א):

רב יוסף הו' ליה הנהו תאלי, דהוו אתו אומני ויתבי תותייהו; ואתו עורבין, אכלי דמא וסלקי ויתבי בתאלי, ומפסדי תמרי. אמר להו רב יוסף: אפיקו לי קודקוד (עורבים) מהכא.

א"ל אביי: והא גרמא הוא א"ל: הכי אמר רב טובי בר מחנה, זאת אומרת, גרמא בניזקין אסור.

והנה יש לדמות את המקרה הנדון לאותם עורבים שבאו בגלל מקיצי הדם. אך למעלה (דף כ"ב ע"ב) מבואר שלדעת ר' יוסי, דקיי"ל כוותיה, אין אדם חייב להרחיק את נזקיו מרשותו אא"כ מדובר ב"גירי דליה", כגון שהנמיה קופצת מיד עם הנחת הסולם. וכמו שפירש רש"י (ד"ה דבהדי):

"בעוד שאוחז בסולם". ע"כ באותם עורבים ג"כ צריך לומר שהוא "גירי דליה". וכמו שכתב בעליות רבינו יונה (דף כ"ג ע"א ד"ה הא): "דכי הו' אתי לעורבים, הו' האומנין מפריחים אותם". וא"כ בנד"ד, שאין בעל החציר גורם שהחולדות יזיקו ב"גירי דליה", אין לחייב אותו בהרחקת נזקיו. וכלל גדול הוא בהרחקת נזיקין, שכל שאין ההיזק קורה בשעת המעשה של האדם הגורם לו – הרי הוא פטור מלהרחיק (עי' שו"ע חו"מ סי' קנ"ה סעי' ל"א-ל"ב). ומכיון שסוגיא זו צריכה עיון, עלינו לפרשה כשמלה.

ב. "גיריה דליה" במשיכת בעלי חיים למקום

נאמר במשנה (ב"ב כ"ב ע"ב):

מרחיקין את הסולם מן השוכך ארבע אמות, כדי שלא תקפוץ הנמיה.

ועל כך נאמר בגמ':

לימא מתניתין דלא כר' יוסי, דאי ר' יוסי, הא אמר (שם כ"ה ע"א) "זה חופר בתוך שלו וזה נטע בתוך שלך".

אפילו תימא ר' יוסי, הא אמר רב אשי: כי הווינן בי רב כהנא, הא אמר: מודי ר' יוסי בנידי דידיה... ה"נ זימנין דבהדי דמנח ליה יתבא (נמיה) בחור וקפצה (רש"י: בעוד שאחז בסולם – קפצה).

וכן פסקו הרמב"ם (שכנים פ"ט ה"ז) והשו"ע (סי' קנ"ה סעי' ט"ז). ואלו דברי השו"ע:

מרחיקין את הסולם מהשוכך של חבירו ארבע אמות, כדי שלא תקפוץ הנמיה בעת שמניח הסולם ותעלה לשוכך ותאכל את הגוזלות.

ובהמשך הגמרא (שם):

רב יוסף הו' ליה הנהו תאלי, דהוו אתו אומני ויתבי תותייהו; ואתו עורבין, אכלי דמא וסלקי ויתבי בתאלי, ומפסדי תמרי. אמר להו רב יוסף: אפיקו לי קודקוד מהכא.

* תמוז תשל"ג.

והנמיה קופצת זהו "גיריה דיליה"; אך אם הנמיה קופצת אח"כ, אין זה "גיריה דיליה".

הרמ"א (סי' קנ"ה סעי' כ"ה בהג"ה) הביא את שתי השיטות:

ויש אומרים דבין גפנים לאילנות בעינן להרחיק כפי אומדן הדעת שלא יפריחו העופות מן האילנות אל הגפנים בשיטה אזת.

דעה זו היא שיטת הרא"ש בפסקיו. ועי' ביאור הגר"א (סי' ע"ד) שציין לדברי הרמ"א לעיל (סעי' ז' בהג"ה, עפ"י תשובת הרא"ש כלל ק' סעי' ד'; וכן סעי' כ' בהג"ה, עפ"י תשובת הרא"ש כלל ק"ה סי' י'). והטור (דף ק"א ע"ב) הביא את תשובת הרא"ש (כלל ק"ה שם) שהגדרת "גירי דיליה" תלויה לפי ראות עיני הדיינים. ולא צריך שהנזק יבוא מיד; אלא אם הוא נזק תמידי וקשה והמזיק יכול למונעו בקלות, והניזק אינו יכול להרחיק את עצמו ממנו – הרי זה בכלל "גיריה דיליה". ולכן סובר הרא"ש שאם העופות יכולים להגיע ישר מהאילנות אל הגפנים – הרי זה "גיריה דיליה", ועל המזיק להרחיק את נזקו. ומוסיף הרמ"א (סעי' כ"ה בהג"ה):

יש אומרים דוקא בנוטע אילנות; אבל נוטע גרעין והאילן ממילא גדל – אין צריך להרחיק.

דעה זו היא שיטת התוס' שהובאה לעיל (ע"ש). ובשטמ"ק (ר"ה מהני) כתב בשם "שיטה לא נודעה למי", שהרי"ף (דף י"ג ב') לא הביא הלכה זו בענין הרחקה בין גפנים לאילנות, משום שאין כאן "גיריה דיליה".

נמצינו למדים שנחלקו הפוסקים בנזק קבוע כגון זה, שבעלי חיים נמשכים למקום וגורמים נזק לשכן, אם זהו "גיריה דיליה": לדעת הרא"ש זהו "גיריה דיליה", ולדעת התוס' אין זה "גיריה דיליה". אמנם בשו"ע הובאו שתי הדעות, אך בשני מקומות (סעי' ז' וסעי' כ') כתב הרמ"א (בהג"ה) שהכל תלוי לפי ראות עיני הדיינים.

ג. ספק בחיוב הרחקת נזיקין

בנדון דידן קשה להעריך אם אכן הנזק הזה נחשב ל"גיריה דיליה". וצריך עיון, מה הדין

וקשה, הרי שם העורבים נמשכים לדם, והדם מסתמא נמצא שפוך על הארץ, והעורבים נמשכים לשם לא רק בשעה שהאדם מקיז דם. ובדרך כלל העורבים חוששים מבני אדם, וכשאדם מקיז דם הם אינם מעיזים להפריע לו; ורק אח"כ, כשהאדם הולך והדם נשאר, אז באים העורבים; וא"כ אין כאן "גיריה דיליה"!

ותירץ רבינו יונה (עליות דר"י, דף כ"ג ע"א ד"ה הא) שכאשר העורבים מגיעים, האדם מפריח אותם ממנו, והם פורחים מאותו עץ ומזיקים. וא"כ זהו "גיריה דיליה" ממש.

אלא שהרמב"ם והשו"ע לא הזכירו שהאדם מפריח אותם, וכנראה הם סוברים כשיטת התוס' המובאת לקמן. וצ"ע.

את אותן עיקרון ניתן לראות בסוגיא נוספת (דף כ"ו ע"א):

רבה בר רב זון הוה ליה תהו דיקלי אמיצרא דפרדיסא דרב יוסף. הוה אתי צפורי, יתבי בדיקלי. ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה. א"ל רב יוסף: זיל קוץ...

ועל כך כתב הרא"ש (פ"ב סי' כ"ח):

ואנע"ג דקיי"ל הלכה כר' יוסי – הא אמרינן: מודה ר' יוסי בגיריה דיליה. הכא נמי גיריה דיליה היא. דכשרואה בעל האילן עופות יושבין על האילן, מפריחן והולכין ויושבין בגפן...

וכתב הב"י (סי' קנ"ה, דף קי"ג סד"ה היו) שלדעת הרא"ש אין הפרש בין נוטע אילנות גדולים לבין זורע זרעי אילנות. כי לא נטיעת האילנות כשלעצמה היא המזיקה, אלא זה שבעל האילנות מפריח מהם את העופות, ולכן הוא הדין בזורע.

אולם התוס' (ד"ה אבל בגפנים) כתבו:

והוא כשנטע דקלים כשהם גבוהים. אבל אם נטע גרעין – לא; דממילא קא גדל, ולא גיריה דיליה הוא.

ולדבריהם צריך לומר שבאילנות גדולים הבעיה קיימת רק אם ברגע שנוטע אותם העופות עפים מהאילנות לדקלים. וכמו שמצינו בסולם ונמיה, שרק אם הנזק בא ברגע שמניח את הסולם

הנזיר חמישים אמה, כדי שלא ינטשו את בני אדם.
 ר' נתן אומר: מגדל דבורים כמגדל כלבים.
 וכך נפסק להלכה בשו"ע (סי' קנ"ה סעי' כ"ג). אך
 נראה שיש לחלק בין הדברים: שהרי בדבורים
 וביונים בעלי החיים עצמם הם גוף המזיק
 שהונח על ידו. וא"כ יש כאן "גירי דיליה", משום
 שהוא הניח את בעלי החיים הללו, שהם הולכים
 ומזיקים. אך בסולם, שעצם הסולם אינו מזיק,
 אלא שעל ידו באה הנמיה אל השובך, בעיני
 שהנמיה תבוא מכוחו ממש, וכן בעורבים. ולפי
 זה בנד"ד, שהחולדות אינן באות מכוחו ומזיקות
 – אינו חייב להרחיק.

ה. חיוב מצד נזקי ממונו

והנה נראה לענ"ד לחייב את בעל החציר
 בהרחקה מסיבה אחרת. שמכיון שעכשיו
 החולדות מקננות בחצרו, הרי שהוא אחראי
 עליהן מדין נזקי ממונו. וכשם שאסור לאדם
 לגדל כלב בתוך חצרו, אם אינו קשור כראוי (עי'
 ב"ק ע"ט ע"ב, וכן בדף ט"ו ע"ב), הוא הדין שאסור
 לגדל חולדה בחצרו. ואע"פ שמצינו (ב"ק פ' ע"א)
 שמותר לדעת ר' ישמעאל לגדל חולדות משום
 שהן עשויות לנקר את הבית מן העכברים, ת"ק
 כנראה חולק עליו; והרמב"ם (הל' נזקי ממונו פ"ה
 ה"ב) פסק כת"ק. ואף לראשונים הפוסקים כר'
 ישמעאל (הרי"א^ז, הרי"ד והמאירי), הלא נימוקם
 עמם, שהמדובר בסוג חולדות מסויים, האוכלות
 עכברים, אך לא בחולדות מזיקות, כבנד"ד.
 ומכלב למדנו שלא רק חייב על נזקיו, אלא חייב
 גם בהרחקת נזקיו. ואינו דומה לנמיה ולעורבים,
 שבמקום שאינם בכלל "גירי דיליה", הרי הוא
 פטור. שהרי שם הנמיה והעורבים אינם גדלים
 בחצרו, אלא נמשכים ובאים בגלל הסולם או
 הקזת הדם. אך אותן חולדות – הרי הן גדלות
 בחצרו, וחייב בנזקיהן, וממילא חייב גם
 בהרחקת נזקיהן.

ואפשר לומר שיש לחלק בין כלב, שהאדם
 מגדל אותו והוא בעליו, לבין אותן חולדות,
 שאין הוא מגדל אותן ואין הוא בעליהן;

כשיש ספק אם זהו "גירי דיליה"? עי' שו"ת
 רעק"א (סי' קנ"א בסופו, ד"ה אמנם) שכתב שבמקום
 שיש ספק בשורש הנזק אם הוא "גירי דיליה"
 או לא – הרי המזיק הוא המוחזק, ואינו צריך
 לבטל את שימושו בחצירו מספק; ועל הניזק
 להביא ראייה.

והגר"א (סי' קנ"ה ס"ק ח') כתב לענין ספק
 בהרחקת נזיקין, שהדבר תלוי במחלוקת בין
 הרמב"ם (הל' שכנים פ"ט ה"ג) והרא"ש (ב"ב פ"ב סי'
 ה'). ולדעתו, הרמב"ם הולך לשיטתו (הל' בכורות
 פ"ה ה"ג), ש"תקפו כהן אין מוציאין מידו".
 כלומר, לדעת הרמב"ם הניזק מוחזק ברכושו
 להשתמש בו ללא הגבלה, ולכן המזיק אינו
 רשאי לכתחילה להניח את הנזק ולהגביל בכך
 את הניזק בשימושו המקובל ברכושו. אך
 בדיעבד, אם הניח את הנזק, דינו כ"תקפו כהן",
 ו"אין מוציאין מידו". ולדעת הרא"ש יכול היה
 להניח את הנזק לכתחילה, כי הניזק אינו יכול
 למנוע את הנחת הנזק רק משום שהוא מוחזק
 ברכושו, כי ספיקא דממונא לקולא. (ועי"ש שתלה
 בכך גם את המחלוקת בספק אבידה – עי' סי' ס"ב,
 בהגר"א ס"ק כ"ב, ובספק ממון עניים – עי' יומא ט' ע"א.
 והדברים צריכים תלמוד, ואכמ"ל). וא"כ בנד"ד,
 שהמזיק כבר הניח את הנזק, והשאלה היא אם
 עליו להרחיקו או לא – גם הרמב"ם יודה
 שאינו חייב להרחיק את הנזק, אא"כ לכתחילה
 אפשר למנוע את הדבר, אך בדיעבד אין לבטל
 חזקתו מספק (ועי' לקמן סי' צ' אות ג').

ד. חיוב הרחקה בבעלי-חיים

והנה מצינו שבבעלי-חיים יש חובת הרחקה,
 אע"פ שאינו גורם להם שיזיקו ב"גירי דיליה",
 כגון מה שנאמר במשנה (ב"ב כ"ג ע"א):

מרחיקין את השורבך מן העיר חמישים אמה. ולא
 יעשה אדם שורבך בתוך שלו, אא"כ יש לו חמישים
 אמה לכל רוח.

וכן נאמר בתוספתא (פ"א ה"ז):

וכן היה ר' יוסי אומר: מרחיקין את הדבורים מן

כרחו, שהדבר נהיה ברשותו ובאחריותו! פשיטא שאינו שלו ואינו ברשותו! (וצ"ע, שמאחר שידוע שהחציר מושך חולדות, הדבר דומה לפסיק רישיה. אך לפי מה שהסיק היש"ש, שאם הכיש בה על מנת לאבדה הרי הוא פטור – ק"ו הוא בנר"ד, שהחציר שלו מושך את החולדות אליו בלי רצונו, שפטור).

והנה בנתייה"מ (סי' קנ"ה, ביאורים ס"ק י"ח) הקשה על חובת ההרחקה של הדבורים מהחדל ושל היונים מן העיר, מדוע לא יתחייבו הבעלים מדין שור שהזיק בנוקי שן? והביא את תירוצו של הרמב"ן (במלחמות, לר"ף דף ט' ע"ב) שהטעם הוא משום שלא קנה אותן אלא מפני דרכי שלום. והנתיבות כתב על תירוץ זה שהוא דוחק. ומתוך כך קבע כלל גדול בהלכות נזיקין, והוא: שלא שייך לחייב על ארבעה אבות נזיקין אלא כשבעליהם יכול להניחם ברשותו ולשמור עליהם שלא יזיקו. אך אם המזיק אינו יכול לשמור עליהם כלל ברשותו, ואילו הניזק יכול להרחיק את עצמו כדי שלא יזקק – לא חלה על המזיק החובה להרחיק את נזקו ולשלם עליהם; מפני שאין מקום למנוע מאדם כל שימוש סביר שהוא מעוניין להשתמש בו ברשותו, כל זמן שחבירו יכול למנוע מעצמו את הנזק. (ועי' לקמן סי' צ' אות ח', וייתכן שהרמב"ן, החולק שם על הר"ף והרמב"ם, הולך אף כאן לשיטתו).

וא"כ לפי הרמב"ן יש לומר שבנר"ד, מכיון שאפילו מדרבנן לא קנה את החולדות – הרי הוא פטור. אך לפי נתייה"מ יתכן לומר שכיון שבעל החציר יכול למנוע את התרבות של החולדות, ע"י פעולות נמרצות, מבלי שהדבר יגביל את שימושו בחצרו, בעוד שלניזק קשה יותר למנוע את נזקן של החולדות – לכן יש מקום לחייב אותו למנוע את החולדות למרות שאינו שלו. ובפרט לדעה הסוברת שבנוקי ממון יש גם איסור (עי' טור סי' שפ"ט בתחלתו); וספק איסורא לחומרא, דלא גרע מגרמא בנוקין, שאסור (ב"ב כ"ב ע"ב). תשובה

על בעל החציר למנוע את התרבות החולדות, או

ואדרבה, גם הוא היה שמח להיפטר מהן, אלא שהן מקננות בחצרו למורת רוחו. והדבר תלוי בדיוק דברי הרמב"ם (הל' נזקי ממון פ"א ה"א):

כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם, שהזיקה – הבעלים חייבים לשלם. שהרי ממונס הזיק, שנאמר: "כי יגוף שור איש את שור רעהו".

וכתב על כך האור"שמת (תחילת הל' נזקי ממון, ד"ה אולי) שאולי כוונת הרמב"ם היא להוציא דבורים, שאינם ברשותו של אדם, ואינם "ממונו", כיון שאין בהן קנין. ומסיבה זו הוזכרו הדבורים רק לגבי חיוב ההרחקה לכתחילה, כמו שהבאנו לעיל מהתוספתא. וא"כ בנר"ד יש לומר שחולדות אלו אינן דומות לדבורים: דבורים, כיון שהוא מגדל אותן באותו מקום, מיקרי "גירי דיליה", וכמו שכתבנו לעיל (אות ד'). אך חולדות, שבאו לבד ואין הוא מגדל אותן – דין הרחקה אין כאן, משום שאין כאן "גיריה דיליה"; ואף דין נזקי ממון אין כאן, משום שאין לו בעלות עליהן. אך הנמוקי"י (לר"ף דף י"ב ע"א, ד"ה גמ') כתב במפורש שאדם חייב על נזיקה של יוני שובך ויוני עליה. מיהו שם יש לומר שכיון שיש בהן איסור גזל מפני דרכי שלום (ב"מ ק"א ע"א, ועי' סמ"ע סי' ש"ע ס"ק א'), הרי הוא כבעליהם לענין נזיקה. אך חולדות אלו אינן אסורות כלל משום גזל. ועי' אבן האזל (הל' נז"מ פ"א ה"א) שדייק להיפך מלשון הרמב"ם, שכתב "ברשותו של אדם", דהיינו כל מה שבאחריותו, עיש"ה. (והרמב"ן כתב במלחמות, דף ט' ע"ב למטה, שאין אדם חייב על נזקי דבורים בכורתו, משום שאינם שלו מן התורה אלא משום דרכי שלום).

מיהו נראה לענ"ד שיש לפטור את בעל החציר. אפילו לפי מה שכתב היש"ש (ב"ק פ"ו סי' ב') בדעת הרמב"ם (הל' נזקי ממון פ"ד ה"ג), שגזלן שהכיש בהמה על מנת לאבדה, חייב בנזיקה; וטעמו הוא, שכיון שגזלה ומכיש בה, הרי היא ברשותו ברגע זה. אך נראה שבאותן חולדות, שאפילו ברשותו אינן, לכן הוא פטור. וכי יעלה על הדעת שאם הניחו לאדם דבר בחצרו בעל

ברשותו של הזולת לאורך זמן ממושך, יש ספק אם היא בכלל "גירי דיליה". ולדעת הרא"ש, אם לפי ראות עיני הדיינים הנזק קבוע וקשה ונגרם ע"י המזיק – הרי זה בכלל "גיריה דיליה", ועליו להרחיקו.

ב. בכל ספק ב"גירי דיליה", אם המזיק כבר החזיק בנזק, אין לחייב אותו להרחיקו.

ג. אדם חייב על ממונו שהזיק מפני שהוא ממונו ולא משום שיצא מרשותו. ולכן אין אדם חייב לשלם על נזקים שביצעו בעלי חיים שאינם שלו, שהתבררו ברשותו והזיקו ברשות הזולת. אולם גם במקרה כזה הוא עובר על האיסור להזיק לזולת.

לחלופין לסלק את החציר. וזאת משני טעמים: א. לדעת הרא"ש בתשובה, כל נזק קבוע וקשה שניתן למונעו הרי הוא בכלל "גיריה דיליה", ועל המזיק להרחיק אותו.

ב. לפי הנתיבות, כיון שהוא יכול למנוע את התרבות החולדות מבלי שהדבר יגביל את השימוש בחצרו – חלה עליו חובת השמירה למנוע את הנזק, גם אם לא מן הדין, לפחות לפני משורת הדין.

מסקנות

א. הנחת דבר שמושך בעלי חיים הנכנסים ומזיקים

סימן פט

עקירת פרדס שיש בו מחלה ממארת

א. חיוב מדין אש

לכאורה נראה שאין מקום לחייב אותו לעקור את העצים, שהרי אין כאן "גירי דיליה", ולא הוא שהביא את המזיק לכאן ע"י מעשיו (ע"י לעיל סי' פ"ח).

אלא שצ"ע אולי יש להגדיר את המחלה ההולכת ומתפשטת כ"אש". וכיון ש"אשו משום חצירו" (ב"ק כ"ב ע"א), יש לראות בה "גירי דיליה". ולכן חובה עליו לעקור את העצים הנגועים, כמו שעליו לכבות אש שעלולה להתפשט מחצרו, אע"פ שלא הוא הדליק אותה. ובשלמא באש נתנו שיעורים להרחקה, אולם מחלה זו, אין שיעור להרחקה. גם באש תדירה לא מועיל השיעור לפטור מנזקין, אלא רק לחיוב הרחקה לכתחילה (ע"י ר"ף ב"ק דף כ"ה ע"ב, קצוה"ח סי' קנ"ה ס"ק א').

וא"כ צ"ע אם בנד"ד החשש להתפשטות המחלה הוא חשש סביר, שיש מקום לתקן בו דין הרחקה; או שהוא חשש רחוק, שאין מקום

ראשי פרקים

שאלה

א. חיוב מדין אש

ב. אש הדולקת בחצרו מאליה

ג. חיוב מצד נזקי שכנים

ד. חיוב מצד נזקי רבים

תשובה

מסקנות

שאלה *

בפרדס לימונים של חבר אחד התגלתה מחלה ממארת וחשוכת מרפא, שעלולה להתפשט ולפגוע גם בפרדסים אחרים. מוסדות הכפר דורשים ממנו לעקור את העצים לפני שיגרמו נזקים לציבור כולו. אולם הלה דורש פיצויים מהציבור על עקירת העצים. האם הציבור יכול לדרוש ממנו את עקירת הפרדס? ואם כן, האם הציבור חייב לפצות אותו על כך?

* ניסן תשל"ה.